

Поруч з читанням на вечірках чулися спів та декламації.

Ведмежі таці.

Прощу читачів мені вибачити: маю ще раз говорити про справу д.д. Петлюри та Садовського.

Пишучи в „Раді“ (ч. 72) про що справу, я вважав, що її власне закінчено; і так і трактував її, як щось минуле вже. На жаль, я помилився і свою помилку мушу ось спокуювати, відповідаючи д. Миколи Поршеві, що в своєму числі „Слова“ (ч. 14) виступив за сталею—д.д. Єфремов розв'язав „Стату рішуча, подана яду я приперчена „полемічними красотами“ особливого сорту, а її автор так настирливо відляється до мене з деякими питаннями, що нема вже мені, біданому, иншого ходу: треба відповідати. Судить сами про силу (полемічних) наскоків д. Порша. „Коли Ви (тоб то відшуканий)—грізно гукає на мене д. Порш,—масте літературу етану не тільки про людське око, а й живе по ній (sic), коли Ви так же гаряче ставте в оборону правди-істини, як і правди-справедливості, коли Ви дійсно розумієте завдання друкованого слова—тоді Ви визнаєте, що Ви помилилися, і візьмете свої слова назад“. Чисто мені громозвержень олімпійських: і вигляд має імпозантний, і перуни у його в руках, і падають вони, перуни оті, на мою грішну голову...

А проте, чом страшний перуни грізного громозверця без упину силиться на мене, думка провадить свою роботу й дав иншу постать, викликає инше порівняння для д. Порша. Чи ви коли бачили, як ведмідь танцює? Не бачили? Ну, то варто побачити. А як тепер це чулася надзвичайна і рідко кому трапляється її подивитись, то перечитайте статю д. Порша—це дасть вам картину во-істинну ведмежого танцю. Силується чоловік бути дотепним, видно аж пріє, кожне слово ядом-отрутою присмачує, щоб уразити супротивника, але як скупа мати-природа одважила йому й дотепності тієї, й яду не-стак багато, то... масте ведмежий танець з усією грацією та легкістю, на які тільки златий наш танцюрист. Правда, сам він напевне думає, що найзручніша балерина перед ним ступає, але з боку видніше. Нічого й додавати до цього, що перуни, напіднені в супротивника, не слухаються свого хазяїна й вертаються на його власну голову. Як це так виходить—зараз побачимо, а тепер я готовий до послуг д. Поршеві, щоб дати йому відповідь на всі поставлені мені питання.

Почну з кінця. Д. Порш цікавий знати, чи не забув я, що „зв'язався (ох, яке страшне слово!) критикувати Л.-Н. Вістник“, того, що про мене писав д. Грушевський. Невже жа наука ще не навчила Вас обережності?—допитується д. Порш.—Чи може те, що писано про Вас, є правна?—Ви ж змовчали—і ви просто міряєте й инших на свою мірку?—Ні, не забув, пам'ятаю. А змовчав через те, що маю звичай не писати про особисті справи. Але про правду, що й тепер навіть дуже велику оботу я мав пустити д. Порша, хай би собі плив по хвилях свого остролюва безборонно, та—де вже мого не пропало!—зроблю йому на цей раз утиху. Ведмідь з натурою балерини—це ж так не часом трапляється, що можна й подивитись.

Але роблючи д. Поршеві вітху, насамперед мушу, скажу так, розчистити поле полеміки, поодкавши на бік ті сторони

малих видань та творів Михайла Драгоманова і його гуртка... Це одна з найбільш цікавих сторінок з врадського відродження тісно зв'язала свою пам'ять з іменем Женеви—цього з давніх давньєх вельяного притулку для політичних і релігійних вигнанців.

Чи зашилюся ж що од цього славного, блискучого часу на його другий, чужоземний батьківщині? Чи скороняла Женева як небуль сліди од перебування в ній славного українця?

В публічній женевській бібліотечі, як ми вже згадували вище, по між книжками французькими, німецькими та англійськими, охочий може знайти і майже всі видання Драгоманова.

В вітрині женевської соціалістичної книгарні „Revue Suisse“ разом з „Віршми Шевченка, зборником в Росії“ пишуться і инші драгоманівські видання. Там же можна знайти і твори Драгоманова, видані в Парижі.

Є усі видання Драгоманова і в місцевій московській бібліотечі „імени Кукуліна“.

Все це однак тільки бульки, які свідчать про існування під водою чогось більш істотного. І справді, в Женеві є ще й досі цілий, досить великий, склад драгоманівських видань. Видання ці всі ціни, яких нема на українській книжковій ринку і які здебільшого становлять коптовний бібліографічний раритет. Ім властиво качуни, і не годилося б і досі лежати в Женеві, тим більше, що людині, на плечі якої їх навантажено, вони завдають не мало таких клопоту. Але така вже, видно, всемогутність українського „якост та буде“, що, не дивлячись на усі заходи, які було роблено в цім напрямі, „возь і нинь там“ і ні одна з українських наукових інституцій не подбає про перенесення книжок до більш відповідного місця. Tant pis!

В. С.

примішки, якими так устожо закидали його д. Петлюра з д. Поршем. Увесь час вони уперто підсвують під відомий інцидент з д. Садовського громадський підхід, підштовхують під обронців „акторського робочого люду“, хоч це не перешкоджає тому ж таки д. Поршеві і той самий „акторський робочий люд“ згордженувати „наймитами“, коли він виступив з колективним протестом проти свого обронця. Хватитесь за чужі плечі—становище дуже важке, а нащо в даному разі: адже, здрапувавшись у тому обронця покривджених, так зручно кидати в супротивника обвинуваченнями в тому, що він не зв'язався, мовляв, „на заповідні кривди робочому люду“, можна й про „ідеологію націоналізму“, хоч і не до речі, згадати, і про буржуазність розводитись до сходу. А тимчасом усе це—слова, слова і слова, і притягнуто їх до даної справи силоміць, і пишні тога зовсім не лацює нашим обронцями, проти яких сами покривджені протестують. І от коли ми, зв'язуючи на протест акторів, цей сторонній елемент одкинемо, то що ж останется з цілої справи? А остануться, очевидно, особисті рахунки д. Петлюри з д. Садовським, і коли ніхто не зв'язався виправдувати д. Садовського за його неспристойного листа, то так само, думаю, кожному безсторонньому чоловікові не прийде в голову виправдувати й д. Петлюру. Навпаки, на нього, як професійного письменника, що повинен би пам'ятати вагу і завдання слова, падає ще більша відповідальність за те, що друкованого слова живив він на особисті рахунки.

Це власне я й зазначив був у своїй першій статі тим викликав на ведмежі танці д. Порша. Громадська сторона справи, яку я, скінчившись після колективного протесту акторів: д. Петлюра повинен був або признатись, що він помилився, або довести своє обвинувачення проти д. Садовського. Ні того, ні другого він не зробив, а через те я маю право думати, що далі пішли вже особисті рахунки. Д-м Петлюра та Поршеві вільна рука не вилити акторам і вилити д. Ходуниць, але з його речі вони од кожного вимагають довір'я до д. Ходуниць? Коли він в своєму листі до редакції „Кієвських Вістей“ (ч. 85) кидає плямю на колишніх своїх товаришів, що служать в трупі д. Садовського, то й його ж легко „одвести“ тим самим методом: він через те свідчить проти д. Садовського, що у його не служить. Скоро пішло на такі вже докази, то я не бачу ніякескої рації давати більшу віру посвідченню д. Ходуниць, ніж колективній заяві акторів, і через те знов таки маю право думати, що звистка д. Петлюри про д. Садовського „неправдива, як тепер доведено“. Але тут вискакує д. Порш і розпочинає ведмежий танець. „Де і ким доведено?—грізно допитує він.—Ми таких друкованих чи писаних матеріалів не знаємо. Може Ви, д. Єфремов,—зв'язити мене д. Порш,—здобувати ці докази десь з чорного ходу? Поділіться і з нами цими доказами. Та у вас їх немає“.

Листишай полемічне колінце про „чорний хід“ на совісті нашого жвавого танцюриста, мушу відповідати, що він помиляється: докази єсть і зв'язані з апломбом: ми не знаємо—це невелика честь для д. Порша і тих, за кого він говорить. Вони повинні знати, скоро вступають з обвинуваченнями. Не гадуючи вже про друковані матеріали в листах акторів та д. Вільяновського, найголовніший, правда, недоукований доказ—це те, що ні д. Петлюра, ані д. Порш не довели своїх обвинувачень проти д. Садовського, тоді як опус пробанди безперечно лежить на них. Вони мусли б довести, що говорять правду, а протинна сторона має право обмежитись і простим запереченням. А тим часом які ж докази дають д. Петлюра та його alter ego? Увесь час ми од їх тільки й чуємо що в редакції у їх сила матеріалу проти д. Садовського і д. Поршеві дописав мені вичайний для його неспристойній формі, чому я не прийшов до них в редакцію на той матеріал поглянути. Та яке мені діло, запитано з його боку, до того, що там єсть і чого нема в редакції „Слова“? І чого д. Поршеві так хочеться накіннути на мене повинність робити йому візити? І коли б навіть я Поршеву волю вволю, то лшяються ж ще тисячі читачів, що фізично може не здолають робити спеціальні паломництва до редакції „Слова“ і мусять-тільки вилити д.д. Петлюри та Поршеві на слово. Ясне діло, що замість того, щоб хвалитись своїм матеріалом та вимагати спеціальних візитів до редакції „Слова“, далеко простіше було б просто його опублікувати й дати читачам змогу самим перевірити, чи справді то він такий цінний. А то з усього матеріалу нам досі показали самого тільки д. Ходуниць, але зв'язку думати, що краще було б. для д. Петлюри краще, його не випустити. Він тільки цусє справу.

Це відповів д. Поршеві на головніші його претензії до мене. Тепер ще кілька дрібніших уваг.

Д. Порш запевняє, що відомого листа од д. Садовського прислано до редакції „Слова“ перед протестом акторів. Д. Садовський, як знаємо, каже навпаки. Хто з них, беручи делікатно-дженгельменський вираз д. Порша, „дозволив собі ужити брехні“—я не знаю та й взагалі за чужу брехню на себе відповідальності брати не можу, не вважаючи навіть на „елементарні арифметичні підрахунки“, якими на сором та науку мене хизується д. Порш. Я бачу тільки, що він рахується вміє й навіть може блискуче справитись з простенькою задачкою з арифметики. Але також і те

бачу, що блискучі таланти д. Порша по до елементарної арифметики марно пропадають і ані трохи не допомагають його зовсім таки вже не блискучим логічним висновкам. Чому, одкидаючи од редакції „Слова“ „дарь ясновидіння“, д. Порш зараз же намагається накіннути той дар мені—це його секрет, але в таких дарунках од д. Порша приймати не хочу і через те я не повинен був угадувати, що під одним духом відомий антрепренером редакції „Слова“ розуміла д. Садовського. А тимчасом, щоб на мене цю повинність накіннути, д. Порш і арифметичну задачку блискуче розрішив. І я не знаю, „де стоїть“ його голова, як він сам перекладає „wo steht dein Kopf“.

Та д. Порш взагалі на „дарь ясновидіння“ дуже шеприй і навіть сердитись, як не додавав його у супротивника. Так, він вичитує мені нотацію, що, мовляв, „сором не знати того, що у кожній по ступовій газети (sic) ршає всі (?) справи не пан видавць чи редактор, а редакційна колегія“. Може й справді як на тепершні часи, то не сором, але мушу признатись, що я одібрав деяке виховання й до чужих горішкі згаляючи не звик і де як по редакції робиться—не повинен знати, хоч це може з погляду д. Порша й гріх непрошення. Сам д. Порш цим гріхом не грішний, бо він і про мене мені новину кращає—що ніби то я збірлюсь, писати про теоретичне обгрунтування соціалістичного програму... Багато ж завлого знає д. Порш...

Зате він потрібного не знає,—того, що кінце годилося б йому знати, скоро його вже скортіло взяти під свою оборону непохитність поглядів д. Петлюри. Д. Порш каже, що про Садовського—антрепренера д. Петлюра писав ось вперше. Чи вперше ж „Іюго (Садовського) ім'я“, читаємо в одній не дуже давній статі, під якою стоїть підпис: С. Петлюра,—важалося в свідомих українських кругах може чи не найбільш привабливим і симпатичним. Імя Садовського було сінонімом чистоти української естетичної шукти, сінонімом демократичного розвитку українського театру“ („Рала“, 1907 р. ч. 61). „Сінонім чистоти“—думаю, що навіть д. Порш може зміркувати, що це щось більше, ніж комплімент артистові. І коли б у мене була охота перекидати старі газети чи журнали, то напевне не один тільки панєрик д. Садовському—не як артистові, а як громадському діячеві—знав би у д. Петлюри. Та на це й потреби нема, бо думаю, що він це й тих черевиків не стоптав, у яких ішов читати свою лекцію в театрі товариства грамотності, тобто допомагати в роботі тому самому експлуататорові, проти якого так тепер вступає. І я знов вагаюсь сказати, де „стоїть“ голова д. Порша, бо і з цього приводу він нічого не догадався иншого зробити, як продемонструвати ведмежий танець: і сіного орла прилугав, і про мою „принципальність“ згадав, і „ідеологію націоналізму“ притулів, і взяти слова назва по-олімпійському мені наказує... Я, зв'язься, цікавість його задовольняю і тепер не знаю вже, що саме назад брати маю. Чи не розстокте мені часом цього мій суворий ментор?

А зати що до одного пункту, то й без його загалу могу взяти свої слова назва. Каюсь я думав, що тільки д. Петлюра сам спотикається в елементарних питаннях літературної етики, зрікшись надрукувати протест акторів. Д. Порш з математичною ясністю довіє мене, що спотикається ціла редакційна колегія „Слова“. Залюбки беру свої слова назва що до одного д. Петлюри, але вертаю їх цілий шановний колегію...

Чи ще чого вимагатиме од мене д. Порш? Радий буду й на далі стави йому до послуг, а поки що дозволю собі дати йому одну пораду: навчитись пристойно і без коліниць полемизувати і, коли долала йому грашю ведмеда, не зазіхати на лаври балерини.

Сергій Єфремов.

ОСТАННІ ВІСТІ.

(По телеграфу та з газет).

Діяльність уряду.

ПЕТЕРБУРГ, 10. „Русь“ повідомляє, що ходять чутки з приводу грандіозного проекту одного генерала, звання військово-інженерної справи, що радить збудувати на Далекому Сході п'ять першорядних, та чотири другорядних фортець, а також цілу низку кріпостей впродовж амурської залізничної та владивостокських доків. Коли будуть такі фортець, все військо Японії буде поставлено для їхньої облоги, а для повного бою війська не вистачить.

Міністерство корб. видало начальникам служб по тисячі карб. та начальникам відділів по 800 карб. кожному, щоб вони придбали панцирі для команд.

Виставляють кандидатуру на посаду головного воєнного прокурора генерали Корейво на Гурський.

Нарада при міністерстві розглянула проект про забезпечення робітників на випадок хвороби. Одкинуто пропозицію міністерства внутрішніх справ про те, щоб в кожному промисловому підприємстві, що має більш 200 робітників, було засновано власну лікарню. Ухвалено обов'язкове заснування лікарських кас в промислових підприємствах, де є більш 100 робітників; обов'язкову вкладку робітників встановлено 1/4 процента з заробітку, при чому підприємці вносять половину вкладок робітників; керуються каси загальними зборами